

DRUŠTVENI NAUČNICI KAO VEŠTACI U MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM SUDU ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU I DRUGDE*

Apstrakt: Tema rada su veštačenja društvenih naučnika u procesima vođenim pred Haškim tribunalom, čiji se doprinos sagledava u svetlu dugog razvoja ove prakse. Šire diskusije o sudskoj upotrebi naučnog znanja ukazuju na niz problema u regulisanju veštačenja. Analiziraju se mehanizmi kojima se u različitim pravnim kontekstima obezbeđuje naučna pouzdanost i procesna relevantnost veštačenja, kao i primenljivost tih mehanizama na forenzičke doprinose različitih društvenih nauka. Regulisanje veštačenja u Haškom tribunalu se posmatra kao osobeno rešenje čije se posledice prate kroz učesće veštaka u postupcima i kroz javnu percepciju angažmana društvenih naučnika u tom svojstvu. Cilj ovakvog pristupa je nijansiranje dominantnih predstava o ulozi društvenih naučnika u Haškom tribunalu i stvaranje preduslova za razumevanje specifičnog karaktera njihove veštačke uloge.

Ključne reči: Haški tribunal, veštačenje, suđenje Slobodanu Miloševiću, metodologija društvenih nauka

Od prvog procesa održanog pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, uloga društvenih naučnika kao veštaka postala je predmet javne pažnje. Praksa sudskih protivstavljanja naučnih veštačenja se, kao i mnogi drugi aspekti rada Tribunala, prelila u pravnu i političku kontroverzu, pri čemu su istorijska, epistemološka i komparativna dimenzija zanemarene nauštrb pojednostavljenih interpretacija. Stoga rad nastoji da tematizuje i ove aspekte prakse, kako iz perspektive razvoja veštačenja, tako i u svetlu iskustava iz drugih pravnih konteksta, problematizujući domete dokazne upotrebljivosti društvenih nauka u Haškom tribunalu. Daje se širi pregled razvoja sudskog veštačenja iz oblasti društvenih i humani-

* Članak je deo rada na projektu Instituta za savremenu istoriju „(Ne)uspešna integracija – (ne)dovršena modernizacija: Međunarodni položaj i unutrašnji razvoj Srbije i Jugoslavije 1921–1991“, koji finansira Ministarstvo za nauku Republike Srbije (projekt br. 147039).

stičkih nauka i ističu se njegove osobenosti u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju.

Da mihi facta, dabo tibi ius?

Mogu li društveni naučnici biti sudski veštaci? Da li metodi društvenih nauka i njihovo poimanje dokaza, uzroka, agenta i istine odgovaraju režimu pravnog postupka? Na ovo pitanje ne postoji jedan odgovor. On varira od jurisdikcije do jurisdikcije. Različit je u međunarodnom sudstvu i nacionalnim sudovima, adverzarijalnom i inkvizitorijalnom sistemu, anglosaksonskom i kontinentalnom pravu, krivičnoj i civilnoj parnici. Pravna upotreba svakog ekspertskog znanja, pa tako i društvenih nauka otvarala je oduvek kontroverze i debate, baš kao što je i veštačenje oduvek predstavljalo izuzetno važan segment sudskog postupka. Za razliku od svedoka-očevidaca, veštaci su na sud dolazili ne zbog onoga što su videli, već zbog onoga što znaju. Stoga je izbor veštaka u određenoj kulturi bio dobar pokazatelj znanja i veština koja ta kultura vrednuje. Tako se na listi veštaka u gotovo svim vremenima mogu naći uglavnom lekari i neimari. U Srednjem veku su i sveštenici imali važnu sudsku funkciju, koju verno odražava spis *Malleus Maleficarum* (Malj za veštice) dominikanskih inkvizitora Hajnriha Kramera i Jakoba Šprengera.¹

U drugoj polovini devetnaestog veka postavljaju se temelji savremenog shvatanja sudske uloge naučnog veštačenja. Kodifikacijom pravnih sistema kultura parničenja uzima maha, sudski procesi postaju sve raznovrsniji i zahtevaju specifična znanja koja izmiču sudijama. Stara latinska pravna maksima *da mihi facta, dabo tibi ius* (daj mi činjenice, a ja ću ti dati pravo) dobija novo značenje u svetlu institucionalizacije nauke, stvaranja univerziteta i profesionalnih udruženja. Optimističko verovanje u saznanji status naučne činjenice, tako dobro oslikano u romanima o Šerloku Holmsu Artura Konana Dojla, uvodilo je naučnike u pravni postupak u svojstvu veštaka, pa tako čitave naučne discipline dobijaju svoju forenzičku dimenziju. Prirodne i primenjene nauke su, naravno, prednjačile u

¹ Čitavo treće poglavlje *Malja za veštice* posvećeno je sudskoj upotrebi „prepoznavanja“ veštica. O ulozi duhovnika u sudskim procesima protiv veštica v. Manfred Hammes, *Hexenwahn und Hexenprozesse*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1977.

ovom procesu forenzicizacije nauke.² Lekari i arhitektae, hemičari, farmaceuti i balističari prvi su ostvarili jasnu sudsku primenu svojih znanja kroz razvoj forenzičkih nauka, kriminologije i sudske medicine. Međutim, ujedno sa optimizmom javljao se i oprez. Naučnici su kao sudski veštaci dobijali neobičnu moć. Izlazeći pred sud štice-ni autoritetom nauke, davali su iskaze koje se ni sudije, ni zainteresovane strane, ni porotnici, jednostavno nisu mogli razumeti. Otvo-rio se paradoks sličan Juvenalovoj kritici Platonove države – ko čuva čuvaru? Odnosno, ko može ustanoviti istinitosnu vrednost is-ka za veštaka koji je pred sud pozvan upravo zato što poseduje znanja koja su sudu, strankama i poroti nepristupačna?

Da bi se doskočilo ovom problemu, različiti pravni sistemi su uveli različite mehanizme. Kontinentalna sudska praksa poznaje in-stitut zakletog sudskog veštaka. U Srbiji tako veštak priseže da će „veštačiti savesno i nepristrasno, po svom najboljem znanju i da ću tačno i potpuno izneti svoj nalaz i mišljenje“³ U praksi, međutim, ne-pristrasnost veštačenja se obezbeđuje sudskim angažovanjem pro-verenih veštaka sa unapred utvrđenih listi i diskrecionim pravom su-dije da određuje temu veštačenja, te relevantnost i dokaznu vrednost nalaza. U anglosaksonskom pravu se ovom problemu pristupa značajno drugačije. Nepristrasnost veštaka, koja odgovara inkvizi-torijalnim karakteristikama kontinentalnog prava, nije visoko vred-novana u adverzarijalnom kontekstu koji preovlađuje u anglosak-sonskom pravu. Stoga veštaka najčešće ne određuje sud, već ga angažuju strane koje se parniče. Od njega se ne očekuje toliko nepri-strasnost koliko jasna, naučno validna i proverljiva metodologija ko-jom će potkrepiti slučaj svoje strane. Od druge strane se očekuje da po potrebi parira angažovanjem sopstvenog veštaka, a od suda da od njihovih antagonističkih iskaza destilira sudski relevantne činjenice.

² Formativni period veštačenja u anglo-američkom kontekstu proučio je Tal Golan, *The history of scientific expert testimony in England and America*, Harvard University Press: Cambridge, 2004. O razvoju veštačenja u kontinentalnom krivič-nom pravu v. Snežana Soković, *Veštačenje kao dokaz u krivičnom postupku*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac 1997, 15-24.

³ Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. list SRJ“, br. 68/2002; „Sl. glasnik RS“, br. 58/2004, član 117 (4). Rad veštaka je dalje regulisan Zakonom o uslovima za obavljanje poslova veštačenja, „Sl. glasnik SRS“, br. 16/87 i 17/87, a često i etičkim kodeksima udruženja veštaka.

Oba sistema imaju svojih mana. U kontinentalnom se sudije oslanjaju na integritet odabranog veštaka i zavise od njegovog iska-za. U anglosaksonskom su primorane da biraju između često dijame-tralno suprotstavljenih svedočenja. Da bi se ovaj problem premostio, osmišljen je niz kriterija kojima bi se veštačenje definisalo i ogra-ničavalo. Definiše se ko može biti veštak, kakve kvalifikacije treba da poseduje, po kakvom standardu se veštačenje mora obaviti. Prati se profesionalni integritet veštaka u okviru naučne zajednice kojoj pripada. Čitav sistem je osmišljen da bi se sprečile zloupotrebe nauč-nog znanja, te da bi se sudijama i porotnicima omogućila kontola nad tokom postupka i onemogućilo njegovo proklizavanje u ezote-ričnu ekspertsku svađu.⁴ Ovi kriterijumi značajno variraju od jurisdikcije do jurisdikcije, a i značajno se menjaju kroz vreme u okviru istog pravnog sistema, ali su uvek rukovođeni ciljem obezbeđivanja *naučne pouzdanosti i procesne relevantnosti* ekspertskeg doprinosa.

Međutim, pravni sistem se susretao sa izazovima sa svakom novom naukom koja je dobijala sudsku primenu i sa naporom je pra-tio razvoj naučnog znanja. Sa jedne strane, procesi su postajali sve komplikovaniji i obuhvatali najrazličitije grane ljudske delatnosti. Sa druge strane, nauke su se razvijale i ekspertske sistemi umnožava-li. Za gotovo svaku nauku je ostvarenje njene forenzičke dimenzije postajalo važan aspekt samopotvrđivanja, a za naučnike zgodan iz-vor prihoda i društvenog značaja. Tako je i veštačenje počelo da se grana od prirodnih ka društvenim naukama. U medicini je veštače-nje sa sudske medicine i patologije prošireno na kliničku psihijatriju i psihologiju, vezano za analizu uračunljivosti izvršioca krivičnog dela. U drugim slučajevima, posebno vezanim za privredni kriminal, statistika i ekonomske nauke su počele igrati važnu ulogu.

Talas forenzicizacije je zapljuskivao društvene nauke, što je umnožilo probleme. Sa širenjem veštačkog doprinosa rasla je i boja-zan od nekontrolisanog ulaza pseudonauke sudnicu.⁵ Metodološke

⁴ Up. Sheila Jasanoff, *Science at the Bar: Law, Science and Technology in America*, Harvard University Press, Cambridge, Mass 1997; Helen Reece (ed.), *Law and Science*, Oxford University Press, Oxford 1998; Roger Smith, Brian Wyanne (ed.), *Expert Evidence: Interpreting Science in the Law*, Routledge, London and New York 1989.

⁵ Peter Huber, *Galileo's Revenge: Junk science in the courtroom*, Basic Books, New York 1991; David L. Faigman, Elise Poter, Michael J. Saks, „Check your crystal ball at the courthouse door, please: exploring the past, understanding the present and

osobnosti društvenih nauka išle su na ruku bojaznima. Protkane kontroverzama, nesigurne u saznavnu vrednost sopstvenog metoda, karakterisane suprotstavljenim pravcima i školama, postulirane na ponekad disparatnim filozofskim osnovama, društvene nauke, starije kao i mlađe, postale su poseban predmet ove sumnje. Epistemološki režim društvenih nauka je dodatno komplikovao veštački doprinos iz ovih oblasti. Uprkos tome, društveni su naučnici postajali sve prisutniji u sudskom procesu, izazivajući nove tenzije, ali i doprinoseći stvaranju inventivnih mehanizama za prilagođavanje rezultata njihovih istraživanja pravnoj praksi.

U Haškom tribunalu

Rešenja koja je Haški tribunal u svojim propisima i praksi koristio u susretu sa ovim problemom su unekoliko atipična, premda razumljiva u sklopu okolnosti u kojima je sud osnovan. Prvi međunarodni krivični sud posle Nimbega i Tokija je osnovan u jedinstvenim okolnostima, sa jurisdikcijom vremenski, prostorno i supstancijalno omeđenom na, kako sam pun naslov suda govori na „sudeње licima odgovornim za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.“⁶ Nemajući na raspolaganju policiju i druge istražne organe kojima raspolažu države, Tribunal se susretao sa ograničenim mogućnostima pribavljanja dokaza, što je bilo posebno očigledno u prvim godinama postojanja suda. Po mnogo čemu je predstavljao novinu u međunarodnoj pravnoj praksi, kombinujući institute anglosaksonskog i kontinentalnog prava, te adverzarijalnog i inkvizitorijalnog sistema.⁷ Veoma ograničeni

worrying about the future of scientific evidence“, 15 *Cardozo Law Review*, 1799, April 1994; Kimberly S. Moore, „Exploring the inconsistencies of scrutinizing expert testimony under the federal rules of evidence“, 22 *Texas Law Review* 885, 1991.

⁶ Dobri pregledi nastanka tribunala u: Michael Scharf, *Balkan justice: the story behind the first international war crimes trial since Nuremberg*, Carolina Academic Press, Durham, N.C. 1997; Rachel Kerr, *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: An Exercise in Law, Politics and Diplomacy*, Oxford University Press, Oxford 2004.

⁷ Više o nastanku procedure u Haškom tribunalu: Gideon Boas, „Creating laws of evidence for international criminal law: the ICTY and the principle of flexibility“ 12 *Criminal Law Forum* 41-90 (2001); *Essays on ICTY Procedure and Evidence in Honor of Gabrielle Kirk McDonald*, Kluwer Law International, The Hague 2001, 297.

oblici saradnje država naslednica SFRJ sa Tribunalom usloveli su liberalniji odnos prema prikupljenim dokazima, koji dobro odražava član 89 (c) Pravila procedure i dokaza: „Veće može prihvatiti bilo koji relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrednost.“ Bojazan da bi masa dokaznog materijala koji izvode strane u sporu mogla da zbuni nedovoljno kompetentne učesnike je minimizirana, budući da u Haškom tribunalu nema porote.

Ovaj je širok pristup uticao i na regulisanja ekspertskeog svedočenja, posebno iz oblasti društvenih nauka, budući da je postojala očigledna potreba da se međunarodni sudski panel od kompetentnih veštaka upozna sa lokalnim kontekstom u kojem su zločini počinjeni. Uloga veštaka je regulisana članom 94 *bis* Pravila procedure i dokaza „Svedočenje svedoka eksperta“.⁸ U ovom pogledu se regulativa bliži adverzarijalnoj praksi anglosaksonskog prava – premda nema prepreka da same sudije angažuju veštake, u praksi ih uglavnom angažuju strane. Veštaci pripremaju izveštaj o određenoj tematici, koji predstavlja deo strategije optužbe ili odbrane. Izveštaj se predaje drugoj strani i sudskom veću. Veće može uvrstiti ili odbiti da uvrsti izveštaj u dokazni materijal. Druga strana po prijemu izveštaja može da se saglasi sa izveštajem, ili da ospori njegove nalaze. Ukoliko ga izazove, veštak je obično pozvan da svedoči i pojasni svoje nalaze, kojom prilikom prolazi kroz proces unakrsnog ispitivanja.

Ovakva regulativa je prilično liberalna u pogledu ekspertskeog veštačenja, a praksa je još liberalnija. Sudije svoja ovlašćenja za kontrolu veštačkih nalaza retko koriste, ostavljajući najčešće stranama da procenjuju suštinu nalaza i kompetentnost veštaka. Strane su po pravilu visoko kritične jedna prema drugoj i redovno izazivaju veštačenja i angažuju sopstvene veštake koji takođe bivaju izazvani. Tako se formira obrazac, koji je u Haškom tribunalu od prvog suđenja do danas postao gotovo opšte mesto: tužilaštvo angažuje veštaka, čiji nalaz dovodi u pitanje odbrana. Odbrana angažuje veštaka iz slične oblasti čiji nalaz dovodi u pitanje tužilaštvo. Obojica veštaka brane svoje nalaze u sudnici, u kojoj svedoče i bivaju ispitivani od obe strane. Sudsko veće prati ovaj postupak i izvlači svoje zaključ-

⁸ ICTY, Pravilnik o postupku i dokazima, 94 *bis* www.un.org/icty/bhs/icty/documents/rpe/rpe28b.htm, pristupljeno 12.8.2007. Analizu uloge eksperata u Međunarodnom krivičnom sudu za Ruandu, sa kojim MKSJ ima niz sličnosti daje Kimberly M. Miles, Memorandum for the Office of the Prosecutor, Issue: Expert Witnesses, <http://www.nesl.edu/center/wcmemos/2001/miles.pdf>, 29.5.2005.

ke. Nuspojave ovakve prakse bila je proliferacija uzajamno protivstavljenih veštačkih nalaza, koja se posebno osetila u oblasti društvenih nauka.

Ovaj je obrazac postavljen još u prvom slučaju (Tužilaštvo protiv Duška Tadića), u kojem je za tužilaštvo svedočio profesor Džejms Gau, vojni analitičar i politolog sa londonskog Kings koleđa. Za odbranu je o sličnoj tematici svedočio profesor Robert Hejden, pravnik i antropolog sa Pitsburškog univerziteta. Njihovi su se veštači nalazi razilazili u većini ključnih tačaka, te su obojica unakrsno ispitivana. Mnogi njihovi nalazi su našli svoje mesto u presudi, ali mnogi i nisu, pa je tako njihova debata nastavljena izvan suda, u monografijama i člancima koje su o sličnoj tematici napisali.⁹ Tako su se društvene nauke našle u žiži pravnih postupaka u Tribunalu. Ovaj se trend preneo i u naredne slučajeve, čak sa uzlaznim trendom. U slučajevima povezanim sa zločinima počinjenim u dolini Lašve (Tužilaštvo protiv Tihomira Blaškića, Tužilaštvo protiv Naletilića i Martinovića, Tužilaštvo protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza) je svedočio niz društvenih naučnika: za tužilaštvo Robert Donia, istoričar sa Mičigenskog univerziteta, Džon Olkok sa Bredforskog univerziteta, Stjepan Meštrović, sociolog sa Univerziteta Teksas AM, Mark Almond, istoričar sa Oksfordskog univerziteta. Za odbranu su svedočili istoričari iz hrvatskih akademskih institucija: Dušan Bilandžić (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), Mladen Ančić, Dalibor Čepulo (Zagrebačko sveučilište) i Davor Marijan (Vojni muzej u Zagrebu).¹⁰ U ovim se suđenjima iskristalisao još jedan trend – za tužilaštvo su uglavnom svedočili naučnici iz međunarodnog, pretežno anglosaksonskog konteksta, a za odbranu naučnici iz nacionalnih miljea iz kojih su dolazili optuženici, što je doprinosilo daljem produblivanju pukotine između njihovih nalaza.¹¹

⁹ Akademski odraz njihovog sudskog angažmana: Robert Hejden, *Skice za podeljenu kuću. Ustavna logika jugoslovenskih sukoba*, Samizdat B92, 2003. i James Gow, *The Serbian Project and its Adversaries. A strategy of War Crimes*, Hurts & Company, London 2003.

¹⁰ Dobar deo ovih veštačkih nalaza objavljen je u „Haški sud za bivšu Jugoslaviju i povijesničari“, *Časopis za suvremenu povijest*, 36, br.1, Zagreb 2004.

¹¹ Veliki broj eksperskih nalaza objavljuje Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Nalazi sačinjeni za tužilaštvo u Miloševićevom, ali i drugim slučajevima u: Sonja Biserko (prir.), *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd 2006, 111-590. Nalazi odbrane u Miloševićevom slučaju u: Sonja Biserko (prir.), *Kovanje antijugoslovenske zavere I-II*, Beograd 2006.

Ova je tendencija kulminirala u procesu Slobodanu Miloševiću.¹² U objedinjenom postupku za kršenja međunarodnog humanitarnog prava u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu tužilaštvo je izvelo 296 svedoka, od kojih 16 eksperata. Ukupno su angažovana 23 eksperta i sačinjeno 20 izveštaja. Izveštaji su pokrivali različite discipline: forenzičku medicinu (Davor Strinović: *Forensic pathology report*; Dean Manning, *Srebrenica report*; Eric Baccard: *Medico-legal analysis and synthesis report about the forensic expertises missions conducted in Kosovo in 1999*), demografiiju (Helge Brunborg: *Report on Size and Ethnic Composition of the Population of Kosovo*; Patrick Ball: *Killings and Refugee Flow in Kosovo*; Ewa Tabeau, Marcin Zoltkowski, Jakub Bijak, Arve Heatland, *Ethnic Composition of Internally Displaced Persons and Refugees*), pravo (Budimir Babović: *Analysis of regulations regarding responsibility for control of the interior ministry of the republic of Serbia*; Ivan Kristan: *On constitutional and legal issues in the case against Slobodan Milosevic*), masovna ubistva i razaranja (Ton Zwaan: *On the Aetiology and Genesis of Genocides and other Mass Crimes Targeting Specific Groups*; Ivan Grujić: *Report on the Government of the Republic of Croatia Office for Detainees and Missing Persons*; Andras Riedlmayer: *Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992 -1996 and The Destruction of Cultural Heritage in Kosovo, 1998-1999*; Berko Zečević: *Study of Circumstances and Causes of the Massacre at the 'Markale' market*), vojne nauke (Gen. Ferenc Vegh: *Military command and control system and its theoretical and practical aspects*; Gen. Sir Peter de la Billiere: *Military command and control in terms of planning, ordering, and directing combat operations*; Philip Coe: *Military Analysis Report: Forces of the FRY and Serbia in Kosovo*; Reynaud J. M. Theunens: *The SFRY Armed Forces and the Conflict in Croatia – JNA Activity in BiH and JNA (VJ) Support to Bosnian-Serb Forces*), političke nauke (Robert Donia: *The Assembly of Republika Srpska, 1992-995, Highlights and Excerpt*; Renaud De La Brosse: *Political Propaganda and the Plan to Create 'A State For All Serbs:' Consequences*

¹² O Miloševićevom procesu: Michael P. Scharf, William A. Schabas, *Slobodan Milosevic on Trial*, Continuum, New York, 2002; Chris Stephen, *Judgement Day: The Trial of Slobodan Milošević*, Atlantic Books, London 2004; Kari M. Osland, „The Trial of Slobodan Milošević“, u: Sabrina Ramet, Vjerran Pavlaković (prir.), *Serbia since 1989*, Univeristy of Washington Press, Seattle and London 1989, 227-51.

of using media for ultra-nationalist end), ekonomiju (Morten Torkildsen: *The financing of the Republic of Serbia Ministry of the Interior (MUP) and the army of the Federal Republic of Yugoslavia*) i istoriju (Audrey Budding: *Serbian Nationalism in the Twentieth Century*).¹³

Milošević je većinu ovih izveštaja izazvao, unakrsno ispitujući njihove autore. Nekima je osporavao naučni kredibilitet, nekima nepristrasnost, nekima metodologiju, a nekima faktičku ispravnost izveštaja. U nekoliko je navrata dovodio svoje veštake, koji su uglavnom imali za cilj da iznesu suprotstavljeno stanovište. Pritom je veliku pažnju pridavao opovrgavanju svedočenja iz oblasti „mekih“ društvenih nauka, a pre svega istorije. Njegovoj je taktici odgovaralo da se akcenat suđenja prenese sa konkretnih zločina i njegove lične i komandne odgovornosti za njih na što udaljenije teme.¹⁴ Često je insistirao da namera suda nije utrdivanje njegove odgovornosti već tendenciozna interpretacija srpske istorije. „U svim optužnicama oni optužuju čitavu naciju, počevši od srpske inteligencije ... oni optužuju Vidovdan i Kosovsku bitku“. Zauzvrat, obećao je da će on prezentovati „prave istorijske činjenice koje govore o svemu tome, jer je besmisleno optuživati pogrešnu stranu.“ Najavljiivao je: „Ovde će doći naučnici, akademici. Ako se usude da dođu.“¹⁵

Ovoj strategiji je u velikoj meri išla na ruku liberalna politika prema nalazima veštaka i nesklonost suda da odbija da pozove veštake strana.¹⁶ Tako su se na njegovom udaru posebno našao izveštaj *Srpski nacionalizam u dvadesetom veku* dr Odri Helfant Bading sa Harvardskog univerziteta. Milošević je iskoristio ovu priliku da ospori nalaze izveštaja i kredibilitet njihove autorke, ne propustivši

¹³ Izveštaji veštaka u: *Milošević Trial Public Archive*, http://hague.bar.edu/icty_info.html, 4.8.2007. Neki od njih su dostupni i na srpskom jeziku u: Sonja Biserko (prir.), *Milošević vs. Jugoslavija*, Beograd 2004.

¹⁴ Ovaj aspekt njegove odbrane opisala je Sabrina P. Ramet, „Martyr in His Own Mind: The Trial and Tribulations of Slobodan Milosevic“, *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol.5, No.1, (Summer 2004), 110-132.

¹⁵ ICTY, Cases and Judgements, The Milošević case, Transcripts, Defense's opening statement, 14. February 2002, <http://www.un.org/icty/transe54/020214IT.htm>, 258

¹⁶ Redak primer nepozivanja veštaka u Miloševićevom slučaju je odbijanje suda da uzme u obzir nalaz akademika Vasilija Krestića „Srpsko-hrvatski konflikti: uzroci i posledice“. Argumentacija suda u: Milosevic case, Descision on Admissibility od Expert Report of Vasilije Krestic, 7.12.2005.

pritom da priloži dva istorijska ekspertska izveštaja koja su sačinili akademik Čedomir Popov iz Srpske akademije nauka i umetnosti i dr Slavenko Terzić iz Istorijskog instituta SANU.¹⁷ Njihove je izveštaje pak osporilo tužilaštvo, pa su se naposljetku sva tri istoričara našla na klupi za svedoke. Njihovo unakrsno ispitivanje je odnelo mnogo sudskih sati na kojima se debatovalo o prirodi Prvog srpskog ustanka, pozadini „Načertanija“ Ilije Garašanina, opravdanosti ujedinjenja Nemačke i Italije, Istočnom pitanju, Drugom svetskom ratu i mnogim drugim temama čija je relevantnost za proces ostala nedokučiva, a čija je pouzdanost bila podrivena dispartnim interpretativnim strategijama koje su eksperti koristili u tumačenju istorijskih činjenica.

Ovakva Miloševićeva taktika je imala određenog uspeha, ako ne u sudnici, ono svakako izvan nje. Ovaj segment suđenja oživeo je u Srbiji tezu koju su politički protivnici Tribunala dugo zastupali – da je Haški tribunal politizovana ustanova, a da su veštaci tužilaštva transmitteri globalne antisrpske zavere koji se bave tendencioznim tumačenjem raspada Jugoslavije, a ne utvrđivanjem zločina koji su počinjeni u toku ovog procesa.¹⁸ Poverenje u delatnost suda, koje u Srbiji nikada nije bilo na visokom nivou je nastavilo da erodira, a zabrinuti posmatrači su ostali zapitani nad svrishodnošću uvođenja istorije u sudnicu.¹⁹ Ta se praksa, makar u domenu historiografskog veštačenja mogla, izbeći postavljanjem pitanja relevantnosti rezultata veštačenja u smislu krivičnih dela za koja je Milošević odgovarao. Budući da do toga nije došlo, mnogo je vremena utrošeno na nalaze veštaka, što je doprinelo trajanju ovog suđenja, prekinutog smrću optuženog.

¹⁷ Čedomir Popov je svoje dopunjene nalaze objavio u monografiji *Velika Srbija – stvarnost i mit*, Sremski Karlovci/Novi Sad 2007.

¹⁸ Najistrajniji zastupnik ove teze je Kosta Čavoški, *Presuđivanje istoriji u Hagu*, Hrišćanska misao, Srbinje-Beograd-Valjevo 2002. i „Suđenje (veliko)srpskoj ideji u Hagu“, u Vasilije Krestić, Marko Nedić (prir.), *Velika Srbija – istine, zablude, zloupotrebe*, Srpska književna zadruga Beograd 2003. Čavoški je primer svoje teze o antisrpskoj misiji Haškog tribunala video i u ekspertskom izveštaju Odri Bading, koji je kritikovao u *Badingova protiv Badingove. Dva lica istog pisca u slučaju Slobodana Miloševića*, Nikola Pašić, Beograd 2006.

¹⁹ Eric Gordy, „Rating the Sloba Show. Will Justice be Served?“, *Problems of Post-Communism*, vol.50, no.3, May-June 2003, 53-63; Vojin Dimitrijević, „Justice has to be done and seen to be done: the Milosevic trial“, *East European Constitutional Review*, Vol.11, No.1/2, Winter/Spring 2002, http://www.law.nyu.edu/eecr/vol11num1_2/special/dimitrijevic.html

Ovaj tekst nije pledoaje za izgon društvenih naučnika iz veštačkog ceha. Oni su u dali nemerljiv doprinos u mnogobrojnim sudskim procesima. Angažman timova istoričara i politikologa je bio ključan u parnicama koje su promenile politiku obrazovne segregacije u Sjedinjenim Američkim Državama (npr. *Brown vs. Board of Education*).²⁰ Antropolozi su dali značajan doprinos parnicama vezanim za pitanje statusa i imovine Indijanaca, Aboridžina i drugog indigenog stanovništva.²¹ Bez uloge istoričara teško bi se mogao zamisliti proces Ajhmanu, Frankfurski proces o Aušvicu, a posebno talas suđenja za zločine iz Drugog svetskog rata tokom osamdesetih i devedesetih godina (suđenja Barbiju, Tuvijeu, Paponu i drugima).²² Složenost ovih postupaka je zahtevala sudsku uporebu stručnih znanja iz oblasti društvenih nauka, bez kojih bi nalazi suda verovatno bili slabije informisani i izloženiiji kritici. Tako je i sa najvećim brojem postupaka pred Haškim tribunalom. Težina krivičnih dela iz optužnica i kompleksnost ratnog konteksta u kojem su se zločini odigrali iziskuju složen pristup u kojem ekspertize društvenih nauka svakako imaju svoje mesto. Međutim, ne sme se zaboraviti da je veštačenje samo jedan od oblika dokazivanja, i to ne najmanje problematičan. U spuštanju praga opreza pri uvrštavanju ekspertskih izveštaja u dokazni materijal, Haški tribunal je dodao novo poglavlje ovoj staroj kontroverzi, pa tako i ne čudi što na listi kritika aktivnosti suda figurira i zamerka ulozi eksperata u postupcima, nekada opravdana, a nekada ne.²³

²⁰ Mark A. Chasler, Joseph Sandler, Debra Kalmuss, *Mobilizing Experts in School Desegregation Cases*, University of Wisconsin Press 1989.

²¹ „Anthropology and Indian Claims Litigation“, *Ethnohistory*, vol.2, no.4 (Aut, 1954), 292-302.

²² Vladimir Petrović, „Juridical Memory Making and the Transformation of Historical Expert Witnessing: The Eichmann case and the Frankfurt Auschwitz trial“, u: Oliver Brupbacher et alia (prir.), *Erinnern und Vergessen*. Yearbook of Young Legal Historians, Martin Meidenbauer, Munchen 2007, 326-46.

²³ Za razliku od nacionalističke manipulacije nalazima veštaka, pojavljuju se studije koje komparativno ili interdisciplinarno analiziraju njihov doprinos: Sean P. Downing, *The use of expert witnesses in civil and common law jurisdictions* Ksenija Turković, „Historians in Search for Truth about Conflicts in the Territory of Former Yugoslavia as Expert Witnesses in front of the ICTY“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol.36, no.1 (2004), Zagreb 41-67

U pronalazenju pristupa ovom problemu uputno je kloniti se generalizacija, koje često karakterišu polemiku o sudskoj upotrebi ekspertskog znanja. Mora se uzeti u obzir komparativna razina, mora se ići od jurisdikcije do jurisdikcije, od slučaja do slučaja, od izveštaja do izveštaja, pa čak i od discipline do discipline. Naime, iako je pitanje veštačenja iz oblasti društvenih nauka pre svega element pravne procedure, ova sudska praksa svakako ima i svoju metodološku dimenziju koja se često debatuje u okviru „resorne“ nauke. Osobnosti društvenih nauka su predmet neprestalne debate, a njihova je forenzifikacija, makar u engleskom govornom području, značajno doprinela diskusiji o epistemološkim, metodološkim, teorijskim i etičkim aspektima veštačenja. Ove debate su već opšte mesto u psihijatriji i psihologiji.²⁴ Periodično haraju kako „tvrdim“ društvenim naukama (u statistici, ekonomiji, politikologiji),²⁵ a zadnjih decenija su sve češće u naučnim oblastima koje tradicionalno bliže humanističkim disciplinama (antropologiji, lingvistici i istoriji).²⁶

²⁴ Theodore H Blay, *The psychologist as expert witness*. A Wiley-Interscience Publication: NY 1984

²⁵ Paul Meier, „Damned Liars and Expert Witnesses“, *Journal of the American Statistical Association*, vol.81, no.394 (June 1986), 269-276. Joseph Van Matre, William Clark, „The Statistician as Expert Witness“, *The American Statistician*, vol.30, no.1 (Feb.1976), 2-5; Stephen E. Feinberg, „Ethics and the Expert Witness: Statistics on Trial“, *Journal of the Royal Statistical Society*, vol.160, no.2 (1997), 321-331. Richard A. Posner, „The Law and Economics of the Economic Expert Witness“, *The Journal of Economic Perspectives*, vol.13, no.2 (Spring, 1999), 91-99; Michael J. Mandel, „Going for the Gold: Economists as Expert Witnesses“, *The Journal of Economic Perspectives*, vol.13, no.2 (Spring 1999), 113-120. Lawrence J. Leigh, „Political Scientists as Expert Witnesses“, *Political Science and Politics*, vol.24, no.3 (Sep.1991), 521-524, Herbert Garfinkel, „Social science evidence and the school segregation cases“, *The Journal of politics*, vol.21, no.1 (februar 1959), 37-59.

²⁶ Lawrence Rosen, „The Anthropologist as Expert Witness“, *American Anthropologist*, vol.79, no.3 (Sep, 1977), 555-578; Omer C. Stewart, „An Expert Witness Answers Rosen“, *American Anthropologist*, vol.81, no.1 (Mar, 1979), 108-111; Sue Samuelson, „Folklore and the Legal System: The Expert Witness“, *Western Folklore*, vol.41, no.2, 139-144; Roger W Shuy, *Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom*, Blackwell Publishers, Cambridge, MA 1993; Robert Rieber, *The Language Scientist as Expert in Legal Setting: Issues in Forensic Linguistics*, The New York Academy of Sciences, New York 1990; Reuel E. Schiler, „The Strawhormen of the Apocalypse: relativism and the historian as expert witness“, 49 *Hastings L.J.* 1169; Jonathan D. Martin, „Historians at the Gate: Accommodating expert testimony in federal courts“, 78 *New York University Law Review* 1518, October 2003; Daniel A. Farber, „Adjudication of Things Past: Reflections on History as Evidence“, 49 *Hastings Law Journal* 1009, (1998).

Kombatantni ton naslova koji se ovom tematikom bave otkriva zabrinutost, ali i rešenost da se problem ozbiljno tematizuje. U ovim se raspravama debatuje politički, etički ali i čisto metodološki aspekt prakse. Razlaže se kompatibilnost naučnog shvatanja uzroka, dokaža, objašnjenja i zakona sa pravnim značenjem ovih termina u cilju usklađivanja epistemoloških režima.

U zoni kontinentalnog prava ova debata nije manje dramatična, ali se uglavnom odgirava u okviru pravne nauke.²⁷ Tako je i u jugoslovenskom i postjugoslovenskom ova praksa ostala nedovoljno primećena i disciplinarno ograničena. Eksperti se najčešće pozivaju sa sudu dobro poznatih lista zakletih sudskih veštaka, ili iz institucija koje se određenom problematikom bave. Tako je i pravna literatura koja je posvećena ovom pitanju mahom fokusirana na oblasti u kojoj su veštačenja najčešća – materijalni tragovi, saobraćajne nezgode, paljevina, falsifikati.²⁸ Pritom, budući da je odabir veštaka sudski regulisan, a njihova aktivnost regulisana principima veštačenja (među kojima se nalazi i princip nekontradiktornosti veštačenja) naučna zajednica ne problematizuje njihovu delatnost često. Imajući u vidu da je veštačenje iz oblasti društvenih nauka raritet, i da retko igra odlučujuću ulogu u dokaznom postupku, ograničena uloga veštaka, njihova okrenutost sudu, a ne strankama, ređe korišćenje ekspertize iz društvenih nauka, učinila je ovu temu manje vidnom u naučnom prostoru, a gotovo neprisutnom u široj javnosti.

U svetlu ove konceptualne i proceduralne razlike postaje jasnije neshvatanje uloge veštaka u Haškom tribunalu, u kojem je upravo kontradiktornost veštačkih nalaza jedan od procesnih principa. Protivstavljenost njihovih nalaza zbunjuje javnost u kojoj i dalje dominiraju optimističke predstave dostojne Dojlovog Šerloka Holmsa, podgrevane serijalima o genijalnim forenzičarima poput dr Skali iz *Dosijea X*. Realnost međutim oštro demantuje ove predstave, i to ne

²⁷ Videti ekstenzivnu bibliografiju posebno bogatu nemačkom i ruskom pravnom literaturom o veštačenju u: Snežana Soković, nav.del, 313-322; Pregledom promena i uzajamnih uticaja pravnih sistema u ovoj zoni bavio se Vladimir Vodinelić, „Instituti „Specijalista“ i „Eksperti“ u našoj i stranoj krivično-procesnoj nauci“, *Naša zakonitost*, 1976, 34-39

²⁸ Up. Živojin Aleksić, *Utvrdjivanje činjenica i veštačenja u građanskom i krivičnom postupku*, Beograd 2000; Različitim načinima da se veštačenje uklopi u celinu pravnog postupka bavio se Vladimir Vodinelić, „Kompleksnost sudskog veštačenja kao organizacioni princip službe sudskih veštačenja“, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, god.XIV, br.1, januar-mart 1976, 41-58.

samo u Hagu, što se moglo videti u toku procesa optuženima za ubistvo premijera Đinđića, tokom kojeg je odbrana značajan deo svoje strategije zasnivala na razlikama između rezultata uviđaja eksperata iz Kriminološkog instituta u Vizbadenu i domaćih veštaka, i instrumentalizaciji tih razlika u svrhe promocije konspirativnih teorija „trećeg metka“ i „druge puške“. Ako takav manipulativni prostor ostavlja čak i balistički proračun, manje čudi uspešnost sa kojom se u Haškom tribunalu politički poentira na epistemološkim napetostima koje karakterišu metodologiju društvenih nauka, pa tako i nalaze veštaka iz ovih oblasti.

Vladimir Petrović

SOCIAL SCIENTISTS AS EXPERT WITNESSES
IN THE HAGUE TRIBUNAL AND ELSEWHERE

Summary

The article analyses the role of social scientists as expert witnesses in the ICTY, whose contribution is assessed in the light of the long development of this practice. Wider discussion on the courtroom usage of scientific knowledge is evoked in order to emphasize the problems in regulation of expert witnessing. Differing mechanisms set to ensure the scientific reliability and legal relevance of the contribution of experts is analyzed in different legal contexts and in different scholarly disciplines. Regulation of expert witnessing in The Hague tribunal is perceived as specific solution whose consequences are tracked through the role of experts in the trials and through the public perception of this role. The goal of such approach is to nuance the dominant interpretations on the role of scholars in the Hague tribunal and to create the preconditions for understanding of the specific character of their role.

Keywords: The Hague Tribunal, expert witnessing, the trial of Slobodan Milosevic, methodology of social sciences.